

СТАНОВИЩЕ

от д-р Красимира Ангелова Чакърва,
доцент в Катедрата по български език на Филологическия факултет
в ПУ „Паисий Хилендарски”,
на дисертационен труд за присъждане на научната степен 'доктор на науките'
в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки;
професионално направление: 2.1. Филология
(научна специалност – Съвременен български език)

Автор: Ваня Иванова Зидарова

Тема: „Семантика и прагматика на детерминацията в българския език“

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № Р33-6063 от 14.12.2017 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационния труд на доц. д-р Ваня Иванова Зидарова на тема „Семантика и прагматика на детерминацията в българския език“ за придобиване на научната степен ‘доктор на науките’ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, (научна специалност – Съвременен български език). Докторантката е представила комплект материали на хартиен (и електронен) носител, които са съобразени с изискванията на Чл. 45 (4) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски”.

2. Актуалност на тематиката

Дисертационният труд е посветен на една от най-сложните категории в съвременния български език, традиционно наричана *определеност – неопределеност*, която няма аналог в останалите славянски езици. Изборът на подобна тема неминуемо крие рискове, доколкото изследователят е поставен пред необходимостта не само да се ориентира в многообразието от становища (в т. ч. и противоположни), но и да изрази собствената си позиция по редица проблеми. Смятам, че Ваня Зидарова се е справила успешно с това предизвикателство. Формулираната от нея основна цел – да обобщи постигнатото досега в теоретичен и описателен план, да изложи авторското си виждане по темата и да вземе отношение по някои дискуссионни въпроси, е не само постигната, но и в голяма степен надскочена, тъй като в хода на анализа са представени оригинални идеи, които имат важно значение за развитието на теоретичната граматика.

3. Познаване на проблема

В текста е демонстрирано отлично познаване на предходните изследвания, посветени на избраната тема, в които тя е интерпретирана през призмата на различни теоретични платформи: формална граматика, прагматика, семантика, комуникативна граматика, теория на референцията, теория на речевите актове и др. Представеният от десертантката подробен обзор на основните проучвания върху детерминацията в българския език впечатлява със своята задълбоченост, аргументираност, обективност, с уважението към традицията и усета към езиковите детайли. Независимо от разнородността на теоретичните подходи към явлениято Ваня Зидарова е съумяла да открие съществените приноси, както и някои

противоречия и неточности в постановките на отделни автори, очертавайки стъпка по стъпка основните жалони на собствената си концепция.

4. Методика на изследването

Още в уводната част на дисертационния труд е подчертано, че обичайно прилаганият при изучаване на детерминацията структурен (т. е. тясно граматичен) метод на анализ „е твърде тесен и не е в състояние да обясни реалните речеви проявления на категорията” (стр. 9). По тази причина дисертантката е предпочела да използва *функционалния, комуникативния и прагматичния* подход, които поставят във фокус такива значими явления като изказване, интенция, комуникатори, комуникативна ситуация. „Само в системата от тези фактори – отбелязва В. Зидарова – може да се анализира категорията като категория от функционално-семантичен тип със силна комуникативна зависимост” (стр. 10).

Направеният избор е напълно основателен и е дал надеждни резултати. Подкрепям и решението на авторката да изследва детерминацията в рамките на учението за референцията, дефинирана като „акт на отнасяне на изказването и неговите елементи към извънезиковата действителност в рамките на конкретна речева ситуация” (стр. 17), както и да използва основни похвати от метода на компонентния анализ.

Тук се налага да направя едно уточнение. Независимо че в работата се акцентува върху важната роля на функционално-семантичния метод, осигуряващ „най-добри възможности да се обхванат всички нюанси на категорията, както и различните по природа детерминатори” (стр. 163), на практика не става въпрос за същия подход, използван в трудовете на А. В. Бондарко и неговите последователи (лисват например „ключови” оперативни понятия като функционално-семантично поле, ядро на ФСП и т. н.). И макар този факт да не оказва влияние върху качеството на научния анализ, все пак се изкушавам да попитам дали дистанцирането от модела на Бондарко за описание на функционално-семантичните категории е съзнателно и ако е така, какви са причините за подобно решение.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертацията на Ваня Зидарова е в обем 331 стр. и е структурирана в увод, изложение в пет части и заключение. Всяка от основните части завършва с обобщаващи изводи, което улеснява и оптимизира процеса на рецепция. Впечатляваща по обем е библиографията, включваща 234 заглавия на трудове, свързани с разглежданата тема (214 на кирилица и 20 на латиница). В хода на изложението се открояват редица иновативни идеи и приносни моменти, които са коректно формулирани както в заключението, така и в автореферата.

Специално внимание заслужава представеният в част 3.2. семантичен анализ на детерминацията. Още в началото е направена уговорката, че извън нейния обсег остава т. нар. „количествена определеност” – значение, което „винаги може да бъде интерпретирано и по друг начин, в който няма количествена семантика” (стр. 136). Авторката приема, че за описанието на семантиката на детерминацията са необходими признаците [±единичност], [±референтност], [±идентифицируемост] и [±идентифицираност], и обособява четири равноправни субструктури (семантични сфери), всяка от които се отличава със специфичен набор от споменатите признаци. Прави впечатление, че в случая Ваня Зидарова прецизира и в голяма степен усъвършенства модела, предложен от нея в предишно изследване върху семантиката и употребата на лексемата „един” (1994 г.). Този факт убедително свидетелства за траен и задълбочен интерес към изучаваното явление. Бих искала да подчертая и сполучливия подбор на илюстративни примери, допълващи направените теоретични изводи.

Приемам заключението на докторантката, че определящ характер за детерминацията имат контекстовите условия, в които се реализира дадено изказване. Действително всяка

промяна в граматичната структура на изречението или в контекстуалните параметри „създава възможност за нова интерпретация на именната фраза и нейната семантика” (стр. 315).

Особено важна за изследването е третата част от изложението, посветена на *детерминаторите* в съвременния български език, в която проличава най-ярко умението на авторката да анализира и стратифицира емпиричния материал, да открива неочаквани ракурси при интерпретирането на езиковите факти. Приноси са разсъжденията ѝ по въпроса за типологията на определителния член като „двуструктурен аглутиниращ формант”; за разликата между понятията *нулев член* и *нулев определителен член*; за употребата на съществителните собствени имена като семантични детерминатори и др.

Не мога да не спомена и оригиналната концепция за статута на значението „генеричност”, приемано от редица езиковеди за едно от семантичните проявления на определеността. Тук то се разглежда като резултат от метафорична употреба на детерминаторите в специфичен контекст и се изключва от състава на детерминацията (вж. **6. Детерминация и генеричност**). Според мен предложените аргументи действително водят до заключението, че генеричността не е собствено значение на граматичните и лексикално-граматичните детерминатори в съвременния български език. Самият факт обаче, че дадена генерична фраза може да се перифразира с квантори за всеобщност от типа *всеки* и *никой* (стр. 313), определени в дисертацията като лексикални детерминатори (стр. 168), на практика означава, че е част от формално-семантичния инвентар на детерминацията.

Що се отнася до термина „детерминация”, който авторката предлага вместо „очевидно неподходящото наименование “определеност/неопределеност” (стр. 7), той е по-скоро алтернативен на понятието „детерминативност”, използвано от Ив. Куцаров за назоваване на функционално-семантичната категория с ядро – морфологичната категория *определеност – неопределеност* („положение”). Доказателство за това е предложената дефиниция: „Под „детерминация” [...] разбираме широка по обем функционално-семантична категория, чиито прояви са комуникативно обусловени и която бива експлицирана на езиково равнище от формите на морфологичната категория *определеност : неопределеност* (разр. е моя, К. Ч.) и от редица периферни лексикални модификатори с местоименен характер” (пак там).

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Доц. д-р Ваня Зидарова е утвърден автор, чиито приноси изследвания са добре познати във филологическите среди. Активно е участието ѝ в различни научни форуми у нас и в чужбина, както и в програмите за международен преподавателски обмен. До момента тя има 12 публикации по темата на дисертационния труд (две от тях под печат), което отговаря на специфичните изисквания на Филологическия факултет.

7. Автореферат

Авторефератът (64 стр.) отразява адекватно съдържанието на дисертацията. Изложението е ясно структурирано и представя в синтезиран вид основните резултати от научния анализ.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Категорично е убеждението ми, че обсъжданият дисертационен труд трябва да стане достояние на широк кръг читатели, поради което препоръчвам той да бъде публикуван. Във връзка с това бих предложила номерирането на отделните части и подчасти, което откриваме в съдържанието, да бъде пренесено и в основния текст.

В случай че авторката продължи работата си по изследваната тема, би могла да съсредоточи вниманието си и върху лексикалните детерминатори – показателните местоимения, неопределителните местоимения, притежателните местоимения и др. Любопитно е например дали в светлината на новото разбиране за генеричността ще бъде преосмислено мястото на обобщителните и отрицателните местоимения в групата на българските детерминатори.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение ще посоча, че обсъжданият дисертационен труд притежава качества на актуално и приносно научно съчинение, в което се представя оригинална концепция за същността на категорията *детерминация*. Теоретичните изводи на авторката са задълбочени и аргументирани, резултатите от анализа на емпиричния материал са представени убедително.

Като имам предвид всички споменати достойнства на рецензирания труд, имам пълно основание да препоръчам на почитаемите членове на научното жури да присъдят на доц. д-р Ваня Иванова Зидарова научната степен „доктор на науките”.

10.02.2018 г.,
гр. Пловдив

Изготвил становището:
(доц. д-р Красимира Ангелова Чакърва)